

»MED PENSEL OCH PENNA»

En konsttidskrift och några uppsalakonstnärer
då seklet var ungt

Av GURLI TAUBE

Det är rogivande och vederkvickande att i dessa ångestfyllda tider fördjupa sig i minnen från förgångna idylliska och glada dagar. Härav förklaras mycket av det intresse, som utställningen »Med pensel och penna» våren 1948 på universitetsbiblioteket i Uppsala obestridligen väckte. Den öppnades tisdagen 4 maj med ett inledningsanförande av överbibliotekarie Kleberg, varefter under tecknad gav några orienterande upplysningar.

Utställningen var en minnesutställning över tidskriften »Med pensel och penna», som lyste och försvann åren 1904—1905, en meteor på Uppsalakonstens himmel, när seklet var ungt. Det var en vacker julidag 1904, när luften dallrade av hetta över de timotejdoftande fälten, som tre konstintresserade ungdomar på promenad från Gamla Uppsala in mot staden kom på den djärva idén att starta en tidskrift för litteratur och konst. Det var den unge uppsaliensiske tidningsmannen Erik Ljungberger, senare känd som Kaifas i Svenska Dagbladet, den lärde konsthistorikern, egyptologen och biblioteksamanuensen Nils Sjöberg och slutligen Gusten Widerbäck, ung och dådkraftig, som var med i det historiska ögonblicket. Det var givetvis den förstnämnde, som blev företagets spiritus rector. Han hade ju sin pappas J. Aug. Petterssons tryckeri vid S:t Persgatan i bakfickan, en oerhörd tillgång för ett så äventyrligt företag som en debuterande konsttidskrift, där unga, okända förmågor avsågs fylla spalterna. Det var de båda 1896 startade tidskrifterna Jugend och Simplificissimus, som var de ideal man strävade att efterlikna. Dessa förebilder spåras klart och tydligt i den konstnärliga utstyrelsen — i de klatschiga omslagen, i textomramningarnas strängt stiliserade blom- och djurmönster med långa, här och var knäckta linjer, i planschbladen, ja till och med i annonssidornas lustiga små teckningar, allt i bästa jugendstil.

Medarbetarstaben i tidskriften kom att bli en märklig samling. Den bestod dels av akademiker, som vid sidan av sina studier sökte

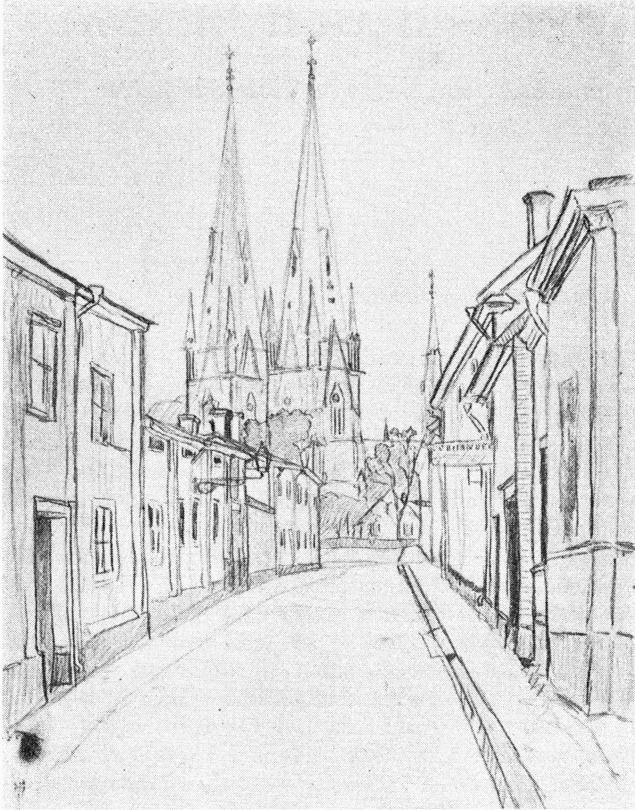

Bild 1. Åsgränd. Blyertsteckning av MANNE IHRAN. (Universitetsbiblioteket).

utlopp för sin konstnärliga skapardrift. Här förkunnade sålunda Sigfrid Siwertz sin vantrivsel i universitetsstaden:

Mer ensam kom jag städs från glädjens fester
och smärtsamt tydlig talade en stämma —
Bland dessa yra hör din själ ej hemma,
kring livets bord de sorla tomt som gäster.

Sven Lidman skaldade i sin ungdoms sensuella ton, Torsten Fogelqvist bidrog med en dikt, som väl glömt sig kvar i hans skrivbordslåda sedan gymnasiståren och Sigurd Agrell lyckades skaffa tidskriften en extra reklam genom sin »Morgonfest», där följande

Bild 2. Erik Ljungberger. Foto vid sekelskiftet.

rader väckte indignation hos den dygdiga och följaktligen större delen av staden.

O morgondager, kalla blåa ljus,
fall stolt och liknöjd i din klara glans
på torg och gränder, hem och jungfruhus,
kys skökans kind och barnets ögonfrans...

Den artistiskt begåvade juristen Axel Lekander, som blivit något av ett lejon i studentkåren efter Kalmar nations dråpliga konstutställning 1903, där man tagit sig för att karikera Konstnärsförbundets samtida utställning på Östgöta, bidrog med burleska teckningar ur studentlivet. Men det var ej blott Alma Maters söner, som medarbetade i tidskriften. Även en rad infödda Uppsalaungdomar drog sitt strå till stacken, nämligen den förut nämnde Gusten Widerbäck, Tore Wahlström, Manne Ihran, Werner Sundblad och Olle Thunman. Och ej nog härmed. Man tillkallade också förmågor landet runt såsom K. G. Ossian-Nilsson, Algot Ruhe, Henning v. Melsted, Oscar Andersson (O. A.), John Bauer, Gösta v. Hennings, Eigil Schwab — ja, t. o. m. Verner v. Heidenstam värdigades insända ett bidrag, dikten »Bland nattens träd», vilken dock

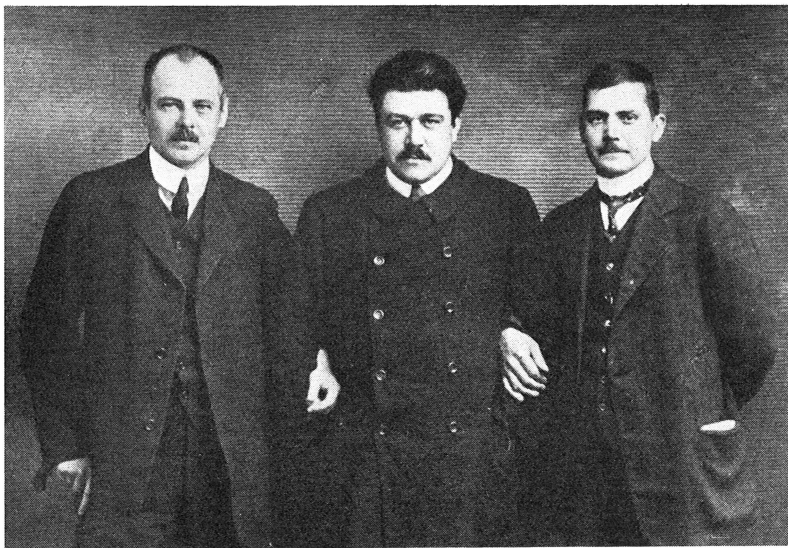

Bild 3. Gusten Widerbäck, Olle Thunman och Manne Ibran. Foto vid sekel-skiftet. (Lekanderska samlingarna, Universitetsbiblioteket.)

aldrig hann komma in, innan tidskriften med fjärde häftet lyktade sin lysande bana. Av alla dessa författar- och konstnärsmann var med få undantag, främst naturligtvis Verner v. Heidenstam, de allra flesta fullständigt okända för den stora allmänheten.

Av konstnärerna var O. A. vid denna tid visserligen tillsammans med Hasse Z. redaktör för Söndagsnisse, men hans namn fick knappast ryktbarhet förrän efter hans tragiska bortgång. Han hade 1898 en tid vistats i Uppsala med uppdrag att dekorera ett par rum på Rullan, och måhända var det härunder han kommit i kontakt med Uppsalakonstnärerna. Angående hans arbete på Rullan kan i förbigående nämnas, att de monokroma friser med djurmotiv han där utförde säkert ej hörde till de större förlusterna vid Rullans brand.

Det var alltså huvudsakligen okända förmågor, som fyllde spalterna i »Med pensel och penna», och man måste erkänna, att det vittnar gott om redaktionens litterära slagruta, då man nu kan konstatera, att ej mindre än fyra av medarbetarna senare blev medlemmar av Svenska akademien, nämligen Verner v. Heidenstam, Sigfrid Siwertz, Torsten Fogelqvist och Gustaf Hellström.

Man startade på hösten 1904, och det första häftet ägnades dan-

Bild 4. Julbrännvinet. Akvarell av GUSTEN WIDERBÄCK.

sen. Med friskt mod tryckte man häftet i, efter vad det sagts mig, 1,500 ex. på en handpress i huvudredaktörens faders tryckeri. Medarbetarna själva hjälpte till att manövrera den, ett ansträngande och svettigt jobb. Gusten Widerbäck berättar, att han stod naken till midjan och arbetade timme efter timme tillsammans med Sigfrid Siwertz och Sigurd Agrell och med John Landquist som intresserad åskådare. De femton arken var polykroma och måste gå genom pressen flera gånger. Men humöret och förhoppningarna var prima, och på sista sidan längst ned stod följande glatt övertygande rader: »Lämpligaste annonsorgan är ovillkorligen 'Med pensel och penna'. Spridd bland Skandinaviens köpstarka publik.» Trots det facila priset av 25 öre vann dock ej det första numret den spridning bland Skandinaviens köpstarka publik, som utgivarna hoppats på, och som redan nämnts upphörde tidskriften redan 1905. De fyra häftena som utkom ha nu efter nära ett halvt sekel blivit bibliografiska rariteter.

Bild 5. Tore Wahlström utanför sin stuga i Vaksala. (Upplands fornminnesförening.)

Till minnesutställningen hade redaktör Ljungberger ställt till förfogande de originalmanuskript, teckningar och målningar, som han pietetsfullt bevarat sedan denna tid, och de kom nu att utgöra utställningens centralpunkt. Man såg här bl. a. en underbart vacker John Bauer-akvarell föreställande en strålande mörkblå stjärnhimmel, Axel Lekanders obetalbara »Nationsfrançaise» och Gusten Widerbäcks makabra »Hämtning».

För att ge en mera fyllig bild av de medarbetande konstnärerna hade ramen vidgats att omfatta även verk, som ej publicerats i tidskriften men utförts ungefär vid denna tid.

Så utställdes t. ex. ett antal tidiga teckningar av Gusten Widerbäck, tillhörande konstnären själv eller privatpersoner i Uppsala. Bland dessa var en del arbeten från den tid Gusten Widerbäck vistades på Ängsholmen, som elev hos sin frände Bruno Liljefors. Han har i dessa en helt annan färgskala än i de slättavlor vi nu skatta så högt, och först i hans målning av det förfallna gamla Håga, utförd 1906, känner man igen den nuvarande konstnären. En ny *connaissance à faire* var Widerbäck som figurmålare. »Julbrännvinet» (tillh. dir. Axel Lindgren) t. ex. är en strålande bild

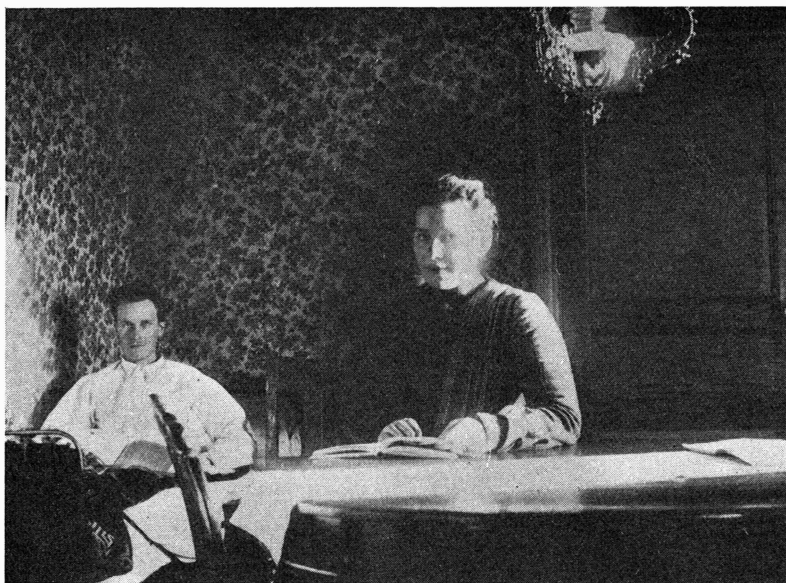

Bild 6. Tore Wahlström 1905 med sin syster fru Elin Hagberg.

med de bägge gubbarna pulsande i snön knogande i motvinden med sin randiga nattsäck, i vilken man riktigt hör det glada klunkandet. En fascinerande bild var också akvarellen »Mylingen» (tillh. Kalmar konstmuseum), ett blått snölandskap, där en driva spökliskt format sig till en skrämmande gengångare.

Tre av de i »Med pensel och penna» medverkande uppsalamålarna, Tore Wahlström, Manne Ihran och Werner Sundblad kom tyvärr aldrig att uppnå den konstnärliga mognad, som deras ungdomliga arbeten gett så rika löften om.

Den förste av dessa tre tidigt bortgångna och den säkerligen främste av dem, också i fråga om begåvning, var TORE WAHLSTRÖM. Han var skollärarson från Gamla Uppsala; det är också landskapet däromkring, som utgör motivet för hans vackraste tavlor. En av dessa hade man tillfälle att beundra på utställningen; en slättnålning, med utsikt från Gamla Uppsala, där en av högarna kastar sin skugga över förgrunden, medan man långt bort ser en solbelyst röd bondgård Gökulla, nu bortsopad av flygfältet. Tavlan tillhör direktör H. Svanfelt. Längre ned hängde Tore Wahlströms förstlingsarbete i olja, en utsikt över en blånande Mälmarvik, Söderfjärden i

Bild 7. Kyrkvärden. Tuschteckning av TORE WAHLSTRÖM. Tillhör folkskollärare Sesse Wahlström, Örbyhus.

Södermanland. Den tillhör brodern folkskollärare Sesse Wahlström, Örbyhus, som berättade att Tore själv preparerade säckväven, som fick tjäna som duk. Mitt emellan dessa ytterligheter hängde en tavla med motiv från Gamla Uppsala kyrkogård, ett dunkelgrönt hörn med några lysande blommor i förgrunden. Egendomligt nog kom konstnären att just på denna plats få sin grav. Tore Wahlström gick en tid 1899—1900 på Konstnärsförbundets skola, där Richard Bergh utövade ett starkt inflytande på honom och stimulerade honom ytterligare till att bli en Uppsalaslättnens skildrare. Tore Wahlström älskade slätten »där klövern i blom för med sig en doft som tjusar ända till rus», som han skrev till Richard Bergh, men han hade en djup avsky för Uppsala.

De teckningar av Tore Wahlström, som man här hade tillfälle studera, var ett litet urval av den rikhaltiga samling, som ägs av

Bild 8. Brottningskamp i Svartbäcken. Tuschteckning av TORE WAHLSTRÖM.

brodern Sesse Wahlström. När Tore Wahlström blev medarbetare i »Med pensel och penna», var det ej första gången han fungerade som tidskriftsillustratör. Redan år 1898 hade han knappt aderton-årig, medverkat som tecknare i den av några Uppsalagymnasister utgivna, på Wretmans officin tryckta tidskriften Sport.

(Denna rätt märkliga tidskrift hade till huvudredaktör gymnasisten Gösta Settergren och i redaktionskommittén märktes f. ö. gymnasisten Harald Malmberg, senare krigsminister och general. Dessa unga pojkar tog sig för att gå upp till Gustaf Fröding som då låg i Uppsala och lyckades få en dikt av honom, »En rackelhane», som trycktes i ett av de första numren. I 1898 års julnummer förekommer en intressant artikel av K. H—n. [Knut Hamilton] om sporten i Uppsala på 1860-talet.)

Tore Wahlström visar sig här som en påfallande god tecknare. Efter den undervisning han fick vid sin vistelse vid Konstnärskörbundets skola utvecklades ytterligare hans sinne för rörelsen hos de skildrade figurerna. Hans liv var en fortlöpande kamp mot fatigdom och sjukdom. Han hade redan tidigt lungtuberkulos och skötte sin hälsa först på Mörsil och 1904 på Kanarieöarna. Han återvände dock därifrån sjukare än vid avresan och måste därefter mestadels vara sängliggande, tills han 11 dec. 1908 avled.

MANNE IHRAN, skraddarson från Uppsala och själv skraddare, var helt och hållet självlärd, och både han och hans familj ansåg, att

Bild 9. Konstnären Werner Sundblad.

hans konstutövande skulle idkas vid sidan av det borgerliga yrket. Men fråga var väl om det ej blev tvärt om. Det är ej så lätt att hålla sig till nålen när en penna finns till hands och just de motiv som ens själ längtar att få fördjupa sig i finns utanför dörren. Manne Ibran var den förste som hade Uppsala till sin huvudsakliga inspirationskälla; sin hemstad har han avbildat ur alla möjliga aspekter. Sålunda fanns på utställningen två bilder från Stora torget, båda från en tid då där såg helt annorlunda ut än nu. Den ena var en oljemålning (tillh. direktör H. Plengiér), en utsikt över torget från Kungsängsgatan med Hörnans gamla ärevördiga hus och den sista solnedgångsglöden långt bort i slutet av Svartbäcksgatan, den andra en kolteckning (tillh. fru Ann-Marie Strandberg), föreställande torget sett från Drottninggatan med det Svedbergiska huset, föregångare till det Strandbergiska, till höger, och Buckaus lysoljeaffär i fonden. Utom sitt konstnärliga värde ha dessa och en mängd andra av Ibrans målningar betydelse även som topografiskt bildmaterial från det Uppsala som gått. Så är även fallet

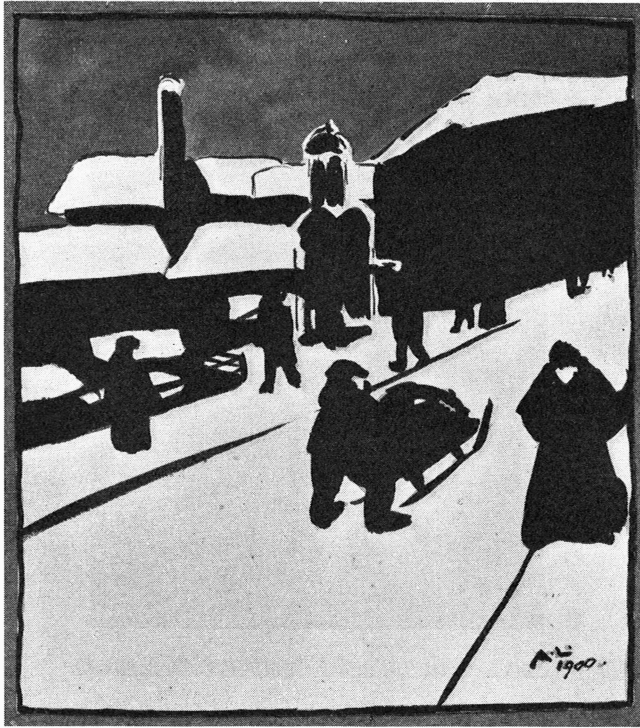

Bild 10. S:t Eriksgränd med pumpen. Tuschteckning av AXEL LEKANDER.
(Lekanderska samlingarna, Universitetsbiblioteket.)

med hans talrika teckningar, skänkta till Carolina Rediviva för ett antal år sedan av hans syster professorskan Sara Bruswitz. Utom de topografiska bilderna finns bland dessa ett stort antal talangfulla, ibland lätt karikerade teckningar av kända uppsalabor, som på utställningen ofta framkallade ett glatt igenkännande leende hos åskådaren. Manne Ihran dog 1917, 38 år gammal.

Den tredje av de i förtid bortgångna uppsalamålarna var WERNER SUNDBLAD. Han skiljer sig från de båda föregående därigenom att han tillhörde en välsituerad familj och följaktligen hade goda tillfällen att skaffa sig all önskvärd utbildning. Han låg sålunda inte mindre än fem år vid Konstakademien och studerade dessutom både i Tyskland och i Paris. Hans tavlor visa vackra försök till inlevelse i det svenska landskapet. På utställningen fäste man sig

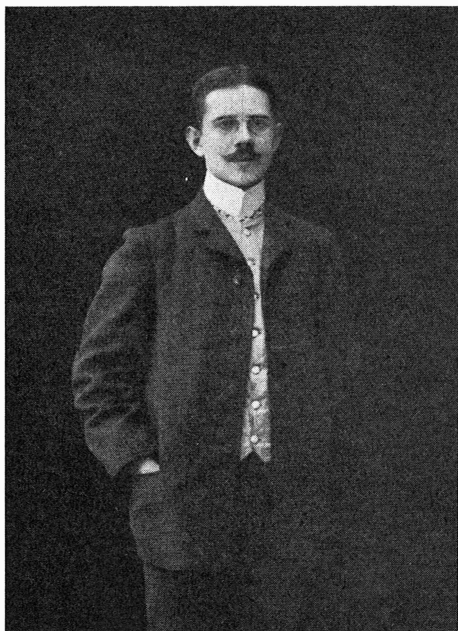

Bild 11. Axel Lekander. Foto vid sekelskiftet.

främst vid den lilla bilden från Håga (tillh. fru Greta Nordström, Ängby), några trädstammar mot en grönbå kvällshimmel, där han utmärkt lyckats framkalla den hedenhösstämning, som vilar över Håga. Under hans Paristid målades det utomordentliga porträttet av honom själv av hans vän Ivar Arosenius, som lånats till utställningen från prins Eugens samlingar på Valdemarsudde. Werner Sundblad, som var puckelryggig från barndomen och vars hälsa alltid var vacklande, avled 1909 32-årig.

Att jur. stud. AXEL LEKANDER, den populäre och minst sagt talangfulle tecknaren ej förtröttades i sina akademiska studier, utan staddigt avverkade tentamen efter tentamen, kan anses som ett rätt märkligt fenomen. Det låg annars snubblande nära att han helt skulle ha gett sig konsten i våld. Som det nu blev, kom konstutövan-det för honom att bli det stora och befriande momentet, som han friskat upp sin själ med mellan sysslandet med lagparagrafer, allt ifrån den tid han satt bänkad bland de studenter, för vilka professor Winroth et consortes kastade sina pärlor, och fram till den

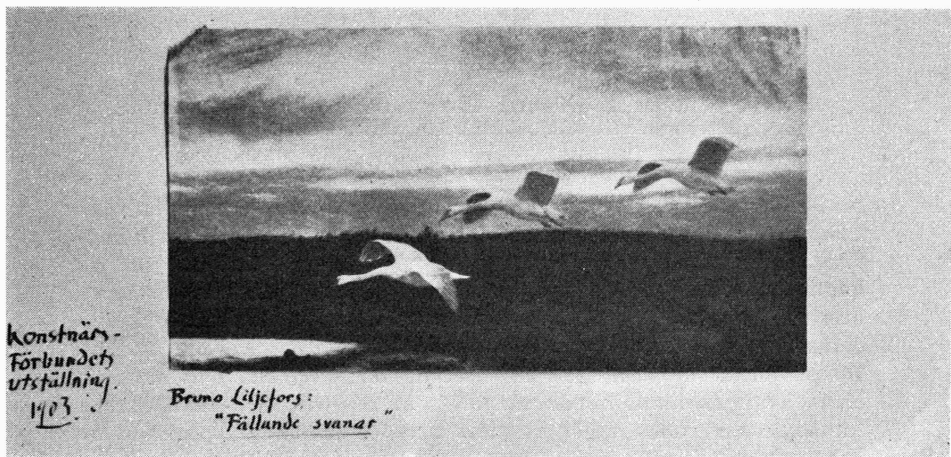
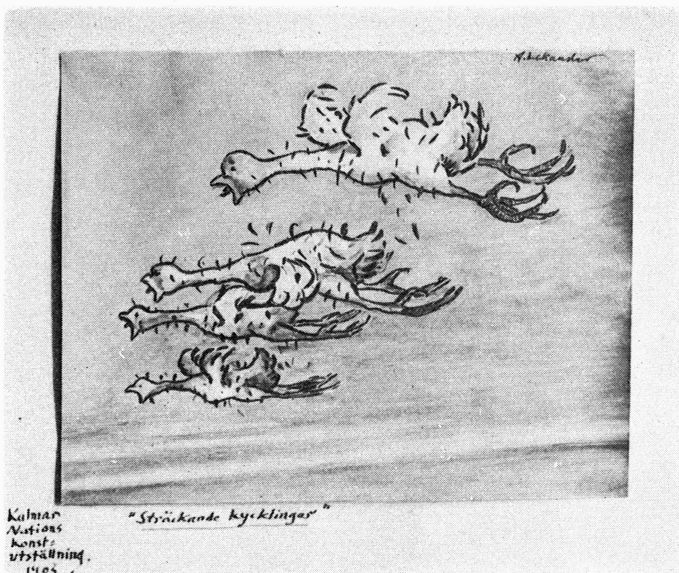

Bild 12 a och b. Överst: »Sträckande kycklingar», teckning av AXEL LE-
KANDER. Teckningen, en parodi av Bruno Liljefors' »Fällande svanar» (nedre
bilden), ingick i Kalmar nations konstutställning 1903.

Bild 13. Professor A. Winroth. Tuschteckning av AXEL LEKANDER.
(Lekanderska samlingarna, Universitetsbiblioteket.)

period, då han i ett chefsrum på Kanslihuset dvaldes i den litet kyliga luft, som gärna råder på ämbetsmannabanan. Hans humoristiska och kultiverade fantasi tog sig utlopp i karikatyrer av kamrater och av situationer i studentlivet, och vad som var mera originellt av tavlor, vilket ju som ovan nämnts resulterade i den glänsande och mycket omtalade utställningen på Kalmar nation. De på minnesutställningen exponerade teckningarna och akvarellerna av hans hand hörde så gott som alla till de »Lekanderska samlingarna», vilka utgör resultatet av ett livslångt sparande av brev, anteckningar, teckningar, målningar, småtryck och delvis även tidningsurklipp. Kanslirådet Lekander, nu pensionerad, är för närvarande sysselsatt med att ordna dessa papper i stora folio-volymer, var och en innehållande minnen från ett avsnitt ur hans

eget eller hans faders v. häradshövding Fridolf Lekanders liv. Dessa volymer, av vilka sex berör enbart Uppsala, ha överlämnats till Carolina Rediviva och kommer att bli en sannskyldig guldgruva för dem, som söker uppgifter om studentlivet i Uppsala åren 1866—1871 samt omkring sekelskiftet. Samlingen i sin helhet omfattar hittills 20 volymer, och ordnandet av nya band pågår.

Utställningen avslutades 22 maj. Dessförinnan hade lejonparten av de manuskript och originalteckningar, som utlånats av redaktör Ljungberger, av denne som gåva överlämnats till Universitetsbiblioteket.